

Toegankelijkheid van stemlocaties

Rekenkamer Vlaardingen

Colofon

Datum:

22-1-2024

Rekenkamer Vlaardingen:

Hayke Veldman, directeur

Emilie Stumphius, plv. directeur

Contactgegevens:

Arco de Baat, secretaris

06 8287 8703 / arco@necker.nl

Onderzoekers:

Nick Woudstra

Julia de Langen

Inhoudsopgave

Colofon	2
Inhoudsopgave	3
Bestuurlijke nota	4
Een onderzoek naar de toegankelijkheid van stemlocaties	5
Conclusies en aanbevelingen	7
Conclusies	7
Aanbevelingen	8
Reactie van college van B&W	9
Nota van Bevindingen	13
1. Fysieke toegankelijkheid	14
2. Communicatie en informatievoorziening	20
Bijlage 1. Onderzoeksverantwoording	22
Bijlage 3. Normenkader	24

Bestuurlijke nota

Een onderzoek naar de toegankelijkheid van stemlocaties

Aanleiding

Stemlokalen zijn een bijzondere plek. Een plek waar alle inwoners van Vlaardingen in staat moeten worden gesteld hun democratische stem uit te brengen. Het uitbrengen van een stem tijdens verkiezingen is echter niet vanzelfsprekend voor iedereen. Door een beperking en/of ziekte is het niet altijd mogelijk om zelfstandig aan het stemproces deel te nemen.

In juli 2016 heeft Nederland het 'VN-verdrag over de rechten van personen met een handicap' geratificeerd. Het doel van dit verdrag is om ervoor te zorgen dat mensen met een beperking gelijkwaardig kunnen deelnemen aan de samenleving. De doelgroep van het VN-verdrag is breed en omvat inwoners met zowel lichamelijke als mentale beperkingen, waaronder verstandelijke of psychosociale beperkingen en ook lichamelijke beperkingen zoals motorische beperkingen, organische beperkingen (chronisch zieken) en zintuiglijke beperkingen (visueel/auditief).

Gemeenten spelen een cruciale rol bij de uitvoering van het VN-verdrag. Of het nu gaat om de toegankelijkheid van openbare gebouwen, de toegankelijkheid van informatie en het beschikbaar stellen van voorzieningen: alles valt binnen de reikwijdte van het VN-verdrag. Dit betekent dat gemeenten aandacht moeten besteden aan toegankelijkheid op bijna alle beleidsterreinen. Hoewel aanpassingen niet altijd onmiddellijk kunnen worden gerealiseerd, vereist het VN-verdrag geen onmiddellijke resultaatsverplichting, maar wel een start en het bijhouden van de voortgang. Gemeenten zijn verplicht om een actieplan op te stellen waarin zij aangeven hoe zij werken aan toegankelijkheid.

Ook is in de Kieswet vastgelegd dat alle stembureaus 'zodanig zijn gelegen en zo zijn ingericht en uitgerust dat kiezers met lichamelijke beperkingen zoveel mogelijk hun stem zelfstandig kunnen uitbrengen' (zie artikel J 4, tweede lid, van de Kieswet). Als dit niet mogelijk is, moet het college van burgemeester en wethouders de gemeenteraad over de reden hiervoor informeren.

Uit de consultatieronde die de rekenkamer heeft gehouden onder de raadsfracties bleek het onderwerp toegankelijkheid populair. De gemeente bleek echter al bezig te zijn met het ontwikkelen van een Lokale Inclusie Agenda. Omdat de impact van een dergelijk onderzoek daardoor op dit moment beperkt zal zijn is gekozen om de toegankelijkheid van stemlokalen tijdens de Europese Parlementsverkiezingen 2024 te onderzoeken. Met dit onderzoek kan de rekenkamer inzicht geven in de toegankelijkheid van een belangrijke voorziening en het bredere gesprek over toegankelijkheid in de raad kleuren met een praktisch voorbeeld.

Doelstelling en vraagstelling

Dit onderzoek gaat over de toegankelijkheid van de Vlaardingse stemlokalen bij de verkiezingen voor het Europees Parlement op 6 juni 2024. Het onderzoek richt zich in hoofdzaak op de organisatieonderdelen die zich bezighouden met verkiezingen en op de positie van inwoners met een lichamelijke beperking. Omdat de wet ten aanzien van 100% toegankelijkheid betrekking heeft op mensen met een lichamelijke beperking, is het onderzoek daarop gericht. Onder het begrip lichamelijke beperking verstaan wij niet alleen beperking van het bewegingsapparaat (bijvoorbeeld gebruikers van een rollator, rolstoel of scootmobiel) maar bijvoorbeeld ook mensen met een visuele beperking. Voor de toegankelijkheid van de verkiezingen voor mensen met een verstandelijke of

psychische beperking en mensen met onvoldoende basisvaardigheden zijn andere aspecten van belang. Deze zijn niet onderzocht om het onderzoek compact te houden.

Op basis van het voorgaande is de volgende hoofdvraag geformuleerd:

Is in Vlaardingen de wettelijke verplichting van (bijna) 100% toegankelijke stemlokalen voor mensen met een lichamelijke beperking tijdens de verkiezingen op 6 juni 2024 bereikt?

De hoofdvraag is uitgewerkt in 3 deelvragen.

1. Zijn alle stemlokalen in de gemeente Vlaardingen toegankelijk voor mensen met een lichamelijke beperking?
2. Is de informatievoorziening van de gemeente Vlaardingen over de toegankelijkheid van stemlokalen aangepast aan mensen met een lichamelijke beperking?
3. Is de gemeenteraad voldoende geïnformeerd over de mate waarin aan de wettelijke verplichting om stemlokalen toegankelijk te maken voor mensen met een (lichamelijke) beperking wordt voldaan?

Definities

In het onderzoek worden enkele begrippen gebruikt die wat nadere toelichting nodig hebben. In het onderzoek hanteren wij de volgende definities:

- **Stemlokaal:** De ruimte binnen de stemlocatie waar stemgerechtigden kunnen stemmen.
- **Stembureau:** De term stembureau wordt gebruikt voor zowel de ruimte waarin de stemming plaatsvindt als voor het ambtelijk orgaan dat verantwoordelijk is voor het organiseren van de stemming. Een stembureau bestaat uit minstens drie leden, van wie er één voorzitter is. In een stemlokaal kan meer dan één stembureau zijn gevestigd.
- **Communicatie:** De manier waarop de gemeente burgers informeert over welke stemlokalen toegankelijk zijn.
- **Bereikbaarheid:** Bij de stemlocatie kunnen komen.
- **Betreedbaarheid:** In de stemlocatie kunnen komen.
- **Bruikbaarheid:** Kunnen stemmen.
- **Toegankelijkheid:** De stemmer kan volledig zelfstandig en gelijkwaardig stemmen.

Meer uitgebreide definities zijn opgenomen in de onderzoeksverantwoording in bijlage 1.

Conclusies en aanbevelingen

Conclusies

De conclusies zoals hieronder opgenomen geven antwoord op de deelvragen.

1. De gemeente Vlaardingen heeft aandacht voor toegankelijkheid, maar loopt tegen praktische problemen op.

De gemeente heeft in het voorbereidingsproces, de locatieschouw en instructie veel aandacht voor toegankelijkheid. Zo werkt de gemeente samen met Ongehinderd om locaties te toetsen op toegankelijkheid, worden problemen snel en naar tevredenheid van stembureauvoorzitters opgelost en is er aandacht voor toegankelijkheid in de briefing aan voorzitters van stembureaus.

Wel loopt de gemeente steeds frequenter tegen praktische problemen op met betrekking tot beschikbare stemlocaties. Scholen hebben geen ruimte en er zijn steeds minder openbare gebouwen waarin de gemeente een stembureau kan vestigen. Hierdoor is de keuze schaarser en moet er vaker worden uitgeweken naar suboptimale gebouwen.

2. De meeste stembureaus waren toegankelijk, maar er zijn enkele vaker voorkomende problemen.

Hoewel de meeste stembureaus in Vlaardingen toegankelijk waren, hadden 10 locaties meerdere toegankelijkheidsproblemen. Uitgangspunt voor dit onderzoek is dat wanneer een stembureau niet voldoet aan alle criteria, dit niet wil zeggen dat het stembureau in absolute zin ontoegankelijk is. Het geeft wel aan dat er knelpunten opgelost dienen te worden voor de eerstvolgende verkiezingen.

De toegankelijkheid van stembureaus wordt bepaald door de bereikbaarheid, betreedbaarheid en bruikbaarheid. Mensen met een mobiliteitsbeperking konden een aantal stembureaus moeilijk bereiken door geen zichtbare entree, weinig tot geen parkeerplek, een te smalle doorgangsbreedte, verkeerde overbruggingen, rubberingmatten of ontoegankelijke entreedeuken. De betreedbaarheid werd ingeperkt door te lage deurposten en smalle tussendeuren. Op het gebied van bruikbaarheid werd het stemmen bemoeilijkt door missende stoelen, ontoegankelijke kandidatenlijsten en zwakke ledverlichting.

3. Digitale informatie over de toegankelijkheid van stembureaus was beschikbaar op gemeentelijke kanalen.

Inwoners van de gemeente Vlaardingen zijn voldoende in staat gesteld om informatie te verkrijgen over de locatie en toegankelijkheid van stemlokalen. De informatie van de gemeente Vlaardingen was in enkele gevallen echter niet correct. De rekenkamer heeft bij 9 stemlocaties problemen geconstateerd terwijl de gemeente deze locatie als toegankelijk had bestempeld. De gemeentelijke inschatting volgt uit een schouw van Ongehinderd uit 2023 of eerder. Tijdens de schouw van rekenkamer werden toch enkele problemen geconstateerd.

4. De gemeenteraad is via het presidium geïnformeerd over de toegankelijkheid van stembureaus.

De Kieswet schrijft voor dat alle stemlokalen 'zodanig zijn gelegen en zo zijn ingericht en uitgerust dat kiezers met een lichamelijke beperking zoveel mogelijk hun stem zelfstandig kunnen uitbrengen' (zie artikel J 4, tweede lid, van de Kieswet). Wanneer een stembureau niet aan de toegankelijkheidseisen voldoet, moet het college van burgemeester en wethouders de gemeenteraad over de reden hiervoor informeren. Dit wordt ook wel het pas toe of leg uit-principe genoemd. Voor de Europese Parlementsverkiezingen van 2024 is er geen (openbare) brief van het college van B&W naar de gemeenteraad van Vlaardingen gestuurd. Wel is de toegankelijkheid van stemlokalen besproken in het presidium.

Aanbevelingen

1. Investeer in het beter toegankelijk maken van stemlokalen volgens de geldende wet- en regelgeving.

In het onderzoek zijn verschillende knelpunten gesignaleerd die met beperkte investering zijn op te lossen. De volgende knelpunten kwamen meermaals terug en dienen met grote urgentie te worden opgelost:

- Zorg dat de overbruggingen verankerd zijn en voldoen aan de minimale breedte van 90cm.
- Neem in de instructie op dat er in het stembureau minimaal één stoel met armleuningen aanwezig moet zijn.
- Controleer dat de ledverlichting van de geleverde stemhokjes volledig opgeladen is.
- Voorzie in een gehandicaptenparkeerplaats dicht bij de ingang van het stembureau als parkeren binnen 100 meter niet mogelijk is.
- Hang de kandidatenlijst aan een vrije wand. Leg de lijst niet op een tafel en zorg ervoor dat er geen obstakels voor de vrije wand staan.

De volgende knelpunten kwamen op één of enkele locaties terug en leiden in enkele gevallen ertoe dat een locatie niet toegankelijk kan worden gemaakt:

- Maak alle stembureaus zichtbaar vanaf de openbare weg.
- Vermeld in de instructies dat wanneer er schoonlooppatten worden toegepast, dit geen kokosmatten, rubber(ring)matten of hoogpolige matten mogen zijn. Voorzie hierin bij het klaarzetten van de stemlocaties.
- Zorg dat mensen met een mobiliteitsbeperking zelfstandig de entree deur kunnen openen.
- Houd een doorgangsbreedte van 1,2 meter aan, zowel voor de route naar als binnen het stembureau (toegangsdeuren, tussendeuren).

2. Informeer de gehele gemeenteraad, conform de wettelijke vereisten, over de toegankelijkheid van stemlocaties.

De gemeenteraad moet worden geïnformeerd over de toegankelijkheid van stemlokalen. In Vlaardingen wordt alleen het presidium hierover geïnformeerd. De informatie is echter wel ambtelijk beschikbaar. De rekenkamer beveelt aan om deze informatie voorafgaand aan de verkiezingen per raadsmemo aan de gemeenteraad te verstrekken.

Reactie van college van B&W

Necker van Naem
t.a.v. H. Veldman
Lunettenbaan 51
3524 GA Utrecht

Postbus 1002
3130 EB Vlaardingen

Bezoekadres:
Westnieuwland 6
3131 VX Vlaardingen

Telefoon:
(010) 248 4000

www.vlaardingen.nl/contact

www.vlaardingen.nl

datum
21 januari 2025

onderwerp
Bestuurlijk wederhoor bij
Rekenkameronderzoek
'Toegankelijkheid van
stemlocaties'

pagina
1/4

briefnummer
2012990

uw kenmerk
-

bijlage(n)

Geachte H. Veldman,

Allereerst bedanken wij u voor het uitvoeren van een onderzoek naar de toegankelijkheid van de stemlocaties in de gemeente Vlaardingen. Wij stellen de inzet en de grondige aanpak waarmee dit onderzoek door de Rekenkamer Vlaardingen is uitgevoerd enorm op prijs. Met veel belangstelling hebben wij kennisgenomen van de hieraan verbonden bestuurlijke nota 'Toegankelijkheid van stemlocaties' van 19 december 2024. Uw conclusies en aanbevelingen bieden ons waardevolle inzichten die ons helpen om de verkiezingen in de toekomst nog beter te organiseren en passen uitstekend in onze inclusieve dienstverlening.

De Rekenkamer Vlaardingen heeft onderzoek gedaan of in Vlaardingen de wettelijke verplichting van (bijna) 100% toegankelijke stemlokalen voor mensen met een lichamelijke beperking tijdens de verkiezingen op 6 juni 2024 is bereikt (hoofdvraag). Daarbij is ten eerste onderzoek gedaan naar de toegankelijkheid voor inwoners met een lichamelijke beperking, ten tweede is onderzocht of de informatievoorziening van de gemeente Vlaardingen over de toegankelijkheid van stemlokalen aangepast is aan mensen met een lichamelijke beperking en ten derde of de gemeenteraad voldoende geïnformeerd is over de mate waarin aan de wettelijke verplichting om stemlokalen toegankelijk te maken voor mensen met een (lichamelijke) beperking wordt voldaan.

In uw e-mail van 19 december 2024 verzoekt u ons in het kader van de bestuurlijke hoor en wederhoor een reactie te geven op de conclusies en aanbevelingen. Via deze brief maken wij daarvan gebruik.

Conclusies en aanbevelingen

Conclusies

Het college onderschrijft met de rekenkamer het belang van voor iedereen goed toegankelijke stemlocaties. Wij herkennen ons in onderstaande conclusies.

Conclusie 1: De gemeente Vlaardingen heeft aandacht voor toegankelijkheid, maar loopt tegen praktische problemen op.

Wij onderschrijven deze conclusie. Binnen onze mogelijkheden zorgen we er, in de voorbereiding van en tijdens de verkiezingen, voor dat onze stemlocaties voor iedereen goed toegankelijk zijn. Dit doen we onder andere door samen te werken met 'Ongehinderd' (een maatschappelijk gedreven onderneming die de uitvoerende partij is voor het Nederlands Keurmerk voor Toegankelijkheid, met een keuringsteam dat locaties toetst in opdracht van gemeenten en bedrijven) en door goed te luisteren naar de

briefnummer
2012990

In behandeling bij
de heer R. Noordam

pagina
1/4

stembureauvoorzitters, zoals u ook vermeldt. Helaas is, voor mensen met een lichamelijke beperking, het aantal beschikbare openbare gebouwen met goede toegankelijkheid klein en moeten we soms kiezen voor 'het minst slechte alternatief', waarbij de toegankelijkheid soms niet geheel volgens de wettelijke verplichting is.

Conclusie 2: De meeste stembureaus waren toegankelijk, maar er zijn enkele vaker voorkomende problemen.

Wij onderschrijven deze conclusie.

Met uw bestuurlijke nota als hulpmiddel zullen we onder andere de geïnventariseerde problemen op de door u genoemde tien locaties indien mogelijk oplossen. Dit gaat dan met name om de relatief eenvoudig op te lossen problemen rond parkeren, matten, drempels en zichtbaarheid. Echter, bij een probleem inzake de te beperkte afmetingen van de ingang en/of toegang kunnen kosten van aanpassing een zodanig grote rol spelen, dat er gekozen moet worden tussen 'niet 100% volgens de wettelijke verplichting' of de stemlocatie schrappen.

Conclusie 3: Digitale informatie over de toegankelijkheid van stembureaus was beschikbaar op gemeentelijke kanalen.

Wij onderschrijven deze conclusie, mét de aanvulling dat de informatie met betrekking tot negen stemlocaties niet juist was. Immers, de rekenkamer heeft in zijn onderzoek bij negen stemlocaties problemen geconstateerd terwijl deze locaties als toegankelijk waren vermeld in de digitale informatie op gemeentelijke kanalen.

Conclusie 4: De gemeenteraad is via het presidium geïnformeerd over de toegankelijkheid van stembureaus.

Wij onderschrijven deze conclusie. Indien wij in het vervolg niet voldoen aan de wettelijke toegankelijkheidseisen van een stemlocatie, zullen wij dit met redenen, via een brief, delen met de gemeenteraad.

Aanbevelingen

Het college heeft dankbaar kennisgenomen van de aanbevelingen, waarmee de toegankelijkheid van de Vlaardingse stemlocaties kan worden verbeterd.

Met de betrokken in- en externe partijen waarmee wij gezamenlijk de verkiezingen organiseren zullen wij onderzoeken hoe wij invulling kunnen geven aan uw aanbevelingen: wij zullen de stemlocaties onderwerpen aan een eigen toegankelijkheidsonderzoek. Met uw bestuurlijke nota als hulpmiddel zullen wij onderzoeken of en zo ja, op welke wijze we het probleem kunnen oplossen of kunnen reduceren tot een aanvaardbare toegankelijkheid (met kennisgeving aan de gemeenteraad). Immers, bij een probleem inzake de te beperkte afmetingen van de ingang en/of toegang kunnen kosten van aanpassing een zodanig grote rol spelen, dat er gekozen moet worden tussen 'niet 100% volgens de wettelijke verplichting' of de stemlocatie schrappen. Het streven is om aan het einde van het eerste kwartaal van 2025 de aanbevelingen te hebben onderzocht op realiseerbaarheid en de te realiseren aanbevelingen vóór of tijdens de volgende verkiezingen te hebben geïmplementeerd. Wij zullen de gemeenteraad met een onderzoeksrapport van de eindresultaten per aanbeveling, zo spoedig mogelijk na het 'eigen onderzoek' op de hoogte stellen.

Aanbeveling 1: Investeer in het beter toegankelijk maken van stemlokalen volgens de geldende wet- en regelgeving.

In het onderzoek zijn verschillende knelpunten gesignaleerd die tegen redelijke kosten zijn op te lossen. De volgende knelpunten kwamen meermaals terug en dienen met grote urgentie te worden opgelost:

- **Zorg dat de overbruggingen verankerd zijn en voldoen aan de minimale breedte van 90cm.**

briefnummer
2012990

In behandeling bij
R. Noordam

pagina
2/4

Wij nemen de aanbeveling inzake de verankering over, voor zover de ingang ten minste 90 cm breed is. Verankeren is goed, met beperkte kosten, te realiseren. De minimale breedte van 90 cm is wellicht een probleem. Dit hangt af van de breedte van de toegangsdeur. Wij nemen dit mee in het hierboven genoemde eigen toegankelijkheidsonderzoek.

Als de breedte van 90 cm niet kan worden bereikt, dan zijn de mogelijke keuzen:

1. Een andere ingang kiezen voor dezelfde locatie;
 2. A. Bij een gemeentelijk gebouw: ingang verbreden (hoge kosten!);
B. Bij een gebouw van een derde: eigenaar stembureau benaderen met verzoek om ingang te verbreden (realisatie is niet voor de hand liggend, tenzij kosten worden vergoed-maar: de eigenaar kan de locatie later wellicht niet langer ter beschikking stellen);
 3. Indien 1 en 2 niet tegen redelijke kosten uitvoerbaar zijn, dan zijn de mogelijke keuzen:
A. Het stembureau zo toegankelijk mogelijk maken (maar niet 100% volgens de wettelijke verplichting), waarbij de afwijking van de wettelijke verplichting met redenen wordt meegedeeld aan de gemeenteraad;
B. deze locatie als stembureau schrappen, waarmee het aantal stembureaus minder wordt, dus hogere opkomst op andere locaties.
- **Neem in de instructie op dat er in het stembureau minimaal één stoel met armleuningen aanwezig moet zijn.**

Wij nemen de aanbeveling over en dragen in het vervolg in alle stemlocaties zorg voor de aanwezigheid van ten minste één stoel met armleuningen.

- **Controleer dat de ledverlichting van de geleverde stemhokjes volledig opgeladen is.**

Wij nemen de aanbeveling over en dragen in het vervolg in alle stemlocaties zorg voor goed functionerende ledverlichting.

- **Voorzie in een gehandicaptenparkeerplaats dicht bij de ingang van het stembureau als parkeren binnen 100 meter niet mogelijk is.**

Wij nemen dit mee in het hierboven genoemde eigen toegankelijkheidsonderzoek.

- **Hang de kandidatenlijst aan een vrije wand. Leg de lijst niet op een tafel en zorg ervoor dat er geen obstakels voor de vrije wand staan.**

Wij nemen de aanbeveling over en dragen in het vervolg in alle stemlocaties zorg voor goed benaderbare kandidatenlijsten aan een vrije wand zonder obstakels.

De volgende knelpunten kwamen op één of enkele locaties terug en leiden in enkele gevallen ertoe dat een locatie niet toegankelijk kan worden gemaakt:

- **Maak alle stembureaus zichtbaar vanaf de openbare weg.**

Wij nemen de aanbeveling over en maken in het vervolg alle stembureaus zichtbaar vanaf de openbare weg.

- **Vermeld in de instructies dat wanneer er schoonloopmatten worden toegepast, dit geen kokosmatten, rubber(ring)matten of hoogpolige matten mogen zijn. Voorzie hierin bij het klaarzetten van de stemlocaties.**

Wij nemen de aanbeveling over en zorgen ervoor dat in geen enkele stemlocatie kokosmatten, rubber(ring)matten of hoogpolige matten hoeven te worden betreden.

- **Zorg dat mensen met een mobiliteitsbeperking zelfstandig de entree deur kunnen openen.**

Wij nemen dit mee in het hierboven genoemde eigen toegankelijkheidsonderzoek.

Wij nemen de aanbeveling indien mogelijk over. De realisatie hangt af van de soort toegangsdeur. Als aanpassing niet mogelijk is, dan zijn de opties:

1. Indien mogelijk een andere ingang kiezen voor dezelfde locatie;
 2. De deur geopend laten tijdens de verkiezingen;
 3. A. Bij een gemeentelijk gebouw: ingang aanpassen (hoge kosten!);
B. Bij een gebouw van een derde: eigenaar stembureau benaderen met verzoek om ingang aan te passen (realisatie is niet voor de hand liggend, tenzij kosten worden vergoed-maar: de eigenaar kan de locatie later wellicht niet langer ter beschikking stellen);
 4. Indien 1 en 2 niet tegen redelijke kosten uitvoerbaar zijn, dan zijn de mogelijke keuzen:
A. Het stembureau zo toegankelijk mogelijk maken (maar niet 100% volgens de wettelijke verplichting), waarbij de afwijking van de wettelijke verplichting met redenen wordt meegedeeld aan de gemeenteraad;
B. deze locatie als stembureau schrappen, waarmee het aantal stembureaus minder wordt, dus hogere opkomst op andere locaties.
- **Houd een doorgangsbreedte van 1,2 meter aan, zowel voor de route naar als binnen het stembureau (toegangsdeuren, tussendeuren).**

Wij nemen dit mee in het hierboven genoemde eigen toegankelijkheidsonderzoek.

Realisatie hangt af van de mogelijkheden. Als aanpassing niet mogelijk is, dan zijn de opties:

1. Indien mogelijk een andere ingang/route kiezen voor dezelfde locatie
2. A. Bij een gemeentelijk gebouw: doorgangsbreedte aanpassen (hoge kosten!);
B. Bij een gebouw van een derde: eigenaar stembureau benaderen met verzoek om doorgangsbreedte aan te passen (realisatie is niet voor de hand liggend, tenzij kosten worden vergoed-maar: de eigenaar kan de locatie later wellicht niet langer ter beschikking stellen)
3. Indien 1 en 2 niet tegen redelijke kosten uitvoerbaar zijn, dan zijn de mogelijke keuzen:
A. Het stembureau zo toegankelijk mogelijk maken (maar niet 100% volgens de wettelijke verplichting), waarbij de afwijking van de wettelijke verplichting met redenen wordt meegedeeld aan de gemeenteraad;
B. deze locatie als stembureau schrappen, waarmee het aantal stembureaus minder wordt, dus hogere opkomst op andere locaties.

Aanbeveling 2: Informeer de gehele gemeenteraad, conform de wettelijke vereisten, over de toegankelijkheid van stemlocaties.

Wij nemen de aanbeveling over en zullen in het vervolg:

- informatie over de toegankelijkheid van stemlocaties vooraf per raadsmemo delen met de gemeenteraad;
- in dit raadsmemo vermelden of en zo ja, welke, stemlocaties afwijken van de wettelijke toegankelijkheidseisen, met de aard en redenen van afwijking.

Wij hopen u hiermee voldoende te hebben geïnformeerd en wensen u veel succes bij het afronden van de rapportage.

Hoogachtend,
burgemeester en wethouders van Vlaardingen

de secretaris
drs. E. Stolk

de burgemeester
drs. B. Wijbenga - van Nieuwenhuizen

Wilt u bij beantwoording van deze brief het briefnummer 2012990 vermelden?

briefnummer
2012990

In behandeling bij
R. Noordam

pagina
4/4

Nota van bevindingen

1. Fysieke toegankelijkheid

In dit hoofdstuk worden beperkingen in de toegankelijkheid naar aanleiding van de locatieschouw beschreven. Het hoofdstuk is ingedeeld aan de hand van overkoepelende observaties, bereikbaarheid, betreedbaarheid en bruikbaarheid. De volgende deelvraag wordt daarmee beantwoord:

In dit hoofdstuk worden onderstaande deelvragen beantwoord:

1. Zijn alle stemlokalen in de gemeente Vlaardingen toegankelijk voor mensen met een lichamelijke beperking?

1.1. Overkoepelende observaties

1.1.1. De gemeente Vlaardingen gebruikt overbruggingen die niet aan de minimale breedte voldoen en niet kunnen worden verankerd

Het is voor veel rolstoelgebruikers niet mogelijk om drempels hoger dan twee centimeter zelfstandig te passeren. Door middel van een drempeloverbrugging kunnen zij dat wel. In de toegangsroute naar de entree van de stemlocatie komen stemmers in Vlaardingen in veel gevallen een drempeloverbrugging tegen. Op basis van onze schouw constateren we dat 11 van de 26 overbruggingen niet voldeden aan de minimale breedte. Dit heeft tot gevolg dat inwoners die gebruik maken van bredere hulpmiddelen niet zelfstandig de entree door kunnen en het stemlokaal dus niet kunnen bereiken.

Daarnaast kwam het regelmatig voor dat de overbruggingen niet waren verankerd. In 10 gevallen waren de overbruggingen niet verankerd. Dit kan gevaar opleveren doordat er na verloop van tijd een opening ontstaat aan de bovenkant of tussen de hellingbaan en de aansluitende constructie zoals een deurkozijn. Met name deze opening, waar men in kan gaan staan, levert gevaar op.

1.1.2. Meerdere locaties in de gemeente Vlaardingen maakten gebruik van rubberringmatten. Deze worden per definitie als ontoegankelijk beschouwd.

Volgens de criteria van de Rijksoverheid mogen (tijdelijke) schoonloopmatten geen rubberringmatten zijn. De reden is dat rolstoelwielletjes vastlopen in deze matten. Bovendien kan de punt van een wandelstok of de poot van een looprekje in een rubberringmat haken. In 5 van de 26 locaties lagen er rubberringmatten. Inwoners met een lichamelijke beperking kunnen in die gevallen de stemruimte niet zelfstandig bereiken.

1.2. Bereikbaarheid

1.2.1. De meeste stemlocaties werden goed aangegeven vanaf de openbare weg

Bij vrijwel alle stembureaus (24 uit 26) werd de algemene locatie van het stemlokaal goed aangegeven vanaf de openbare weg. De gemeente Vlaardingen had aanvullend op de 'klassieke' stembureau-bordjes, gele richtingsborden en vlaggen ingezet.

De entree van het stembureau zelf was echter in meerdere gevallen niet voldoende zichtbaar vanaf de openbare weg. Dit gold voor 3 stemlocaties in de gemeente Vlaardingen, voornamelijk bij seniorenhuisvesting.

Figuur 1. Een entree van een stemlokaal dat niet voldoende zichtbaar is vanaf de openbare weg beperkt de bereikbaarheid

1.2.2. Bij niet alle stemlokalen waren voldoende (gehandicapten)parkeerplekken beschikbaar

Bij 10 stemlokalen waren geen vrij-toegankelijke gehandicaptenparkeerplaatsen aanwezig. In 3 gevallen waren er op deze locaties wel voldoende reguliere parkeerplekken beschikbaar waardoor er geen probleem ontstond voor inwoners met beperkte mobiliteit. Bij 7 stemlokalen waren er echter onvoldoende parkeerplekken beschikbaar binnen 100 meter van de ingang van het stemlokaal.

Het ontbreken van parkeergelegenheid bij stembureaus voor mensen met een lichamelijke beperking is een significant probleem. Zonder een gehandicaptenparkeerplaats moeten deze inwoners mogelijk langere afstanden afleggen, wat voor velen fysiek uitdagend of zelfs onmogelijk is.

Context: communicatie over ontoegankelijke locaties

Van de 10 stemlocaties die geen vrije gehandicaptenparkeerplaatsen hadden, waren er in 7 gevallen geen andere parkeerplekken binnen 100 meter van de ingang beschikbaar. Deze 7 locaties zijn door de gemeente wel aangewezen als toegankelijke locaties voor mensen met een mobiliteitsbeperking. In de praktijk zijn deze locaties dus beperkt toegankelijk.

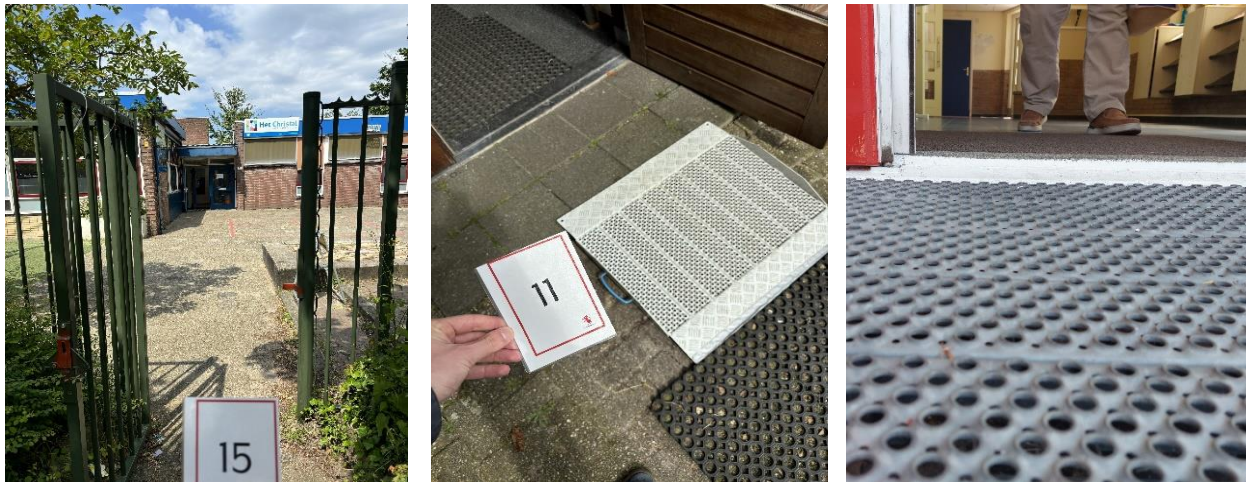
1.2.3. Meerdere locaties waren niet bereikbaar voor inwoners met bredere hulpmiddelen (zoals rolstoelen, rollators of scootmobielen)

Aan de doorgangsbreedte van 1,2 meter werd niet altijd voldaan. Door een te smalle toegangsroute kon een inwoner met bijvoorbeeld een rolstoel, scootmobiel of kinderwagen niet bij de entreedeur van 2 stemlokalen komen. Bij 3 locaties waren de toegangsdeuren zelf niet breed genoeg (85 cm).

Zoals eerder genoemd hadden ook overbruggingen vaak niet de minimale breedte. Op 3 locaties was er zelfs sprake van een hoogteverschil zonder overbrugging. Hierdoor kunnen inwoners met bredere hulpmiddelen niet zelfstandig het stemlokaal betreden.

Figuur 2. Een te smalle doorgangsroute, een rooster dat niet is afgedekt of een te smalle overbrugging maken het stemlokaal bereiken lastig

1.2.4. Vaste overbruggingen voldeden in twee gevallen niet aan de officiële eisen. Maar dat zorgde niet voor ontoegankelijkheid

Op 2 locaties was er sprake van een vaste overbrugging. Deze twee overbruggingen hadden geen afrijdbeveiligingen van minimaal 50cm en voldeden dus niet aan de officiële eisen. Echter waren de overbruggingen niet ontoegankelijk. De overbruggingen waren namelijk breed, niet te steil en verankerd.

1.2.5. In vier locaties werd toegankelijkheid bemoeilijkt door verkeerde of niet-werkende deuren

Bij de meerderheid van de stemlokalen (22) stond de entreedeur open. Wanneer dit niet het geval was (4), lag dit vaak aan het type deur. Bij 3 van die 4 locaties kon iemand met een mobiliteitsbeperking niet zelfstandig de deur openen. Zo was er bij 1 van deze locaties op het moment van stemming de automatische deur kapot. Inwoners zonder een mobiliteitsbeperking zouden de deur handmatig kunnen openschuiven. Echter lukt dat een persoon met een lichamelijke beperking vaak niet. Tijdens ons bezoek aan deze stemlocatie werd de automatische deur geopend door reparateurs. Hierdoor wordt het onmogelijk gemaakt om zelfstandig een stem uit te brengen.

1.3. Betreedbaarheid

1.3.1. In enkele oudere gebouwen (8 van de 26) waren deurposten niet de gewenste hoogte.

Volgens de criteria van de rijksoverheid moet de vrije hoogte van de gehele toegangsroute minimaal 2,1 meter zijn. Dit geldt dus ook voor deurposten. In 8 stemlokalen voldeden de deurposten niet aan dit criterium. Dit zijn allemaal stemlokalen in oudere panden waar een ander bouwbesluit voor gold (hoogtematen van 201,5 en 211,5 centimeter). Verder belemmert een lagere hoogte ook niet de toegankelijkheid voor mensen in bijvoorbeeld een rolstoel of scootmobiel.

1.3.2. In 5 locaties waren tussendeuren niet de minimale breedte van 85 cm.

In alle stemlokalen met tussendeur(en) stond deze open. Tussendeuren moeten minstens 85 centimeter breed zijn, zodat bijvoorbeeld rolstoelgebruikers voldoende ruimte hebben om de stemruimte te betreden. In Vlaardingen waren niet alleen entreedeuken in sommige gevallen te smal,

ook tussendeuren voldeden in 5 gevallen niet aan de minimale breedte van 85 centimeter. Hierdoor komen mensen met een lichamelijke beperking wel het stemlokaal in, maar niet de ruimte om daadwerkelijk hun stem uit te brengen.

Voorbeeld: stemlokaal in de gymzaal aan de Lissabonweg

Op de locatie gymzaal Lissabonweg is creatief gebruik gemaakt van materialen die aanwezig waren in de sporthal.

De vloerplaten in de sporthal waren losgeraakt waardoor de voorzitter van het stembureau besloot met pionnen gevaarstelling aan te geven. Later op de dag is dit opgelost door de gemeente.

In het geval van de kandidatenlijst, is het voor mensen met een mobiliteitsbeperking lastig om de lijst te kunnen lezen als deze op een tafel ligt. Verder leiden de pionnen in de stemruimte voor minder manoeuvreerruimte. Mensen die gebruik maken van bijvoorbeeld een scootmobiel of rolstoel worden op deze manier bemoeilijkt in het uitbrengen van hun stem.

1.4. Bruikbaarheid

1.4.1. In vrijwel geen van de stemlokalen was een vrije stoel (met armleuningen) aanwezig in het stembureau. Dit was ook niet opgenomen in de instructie.

Ook aan de bruikbaarheid van het stembureau stelt de rijksoverheid toegankelijkheidscriteria. Zo moet er in de stemruimte tenminste 1 stoel met armleuningen beschikbaar zijn voor stemmers die niet in staat zijn om gedurende de wachttijd te staan. Armleuningen zijn hierbij essentieel, omdat dit het zitten en opstaan aanzienlijk vergemakkelijkt. Op drukke momenten is een stoel met armleuningen onmisbaar.

In veel gevallen waren er stoelen beschikbaar, maar deze beschikten niet over armleuningen. Op enkele locaties was bij toeval een stoel met armleuningen beschikbaar. Uit onze gesprekken met stembureauleden bleek dat dit criterium niet was opgenomen in de instructie.

1.4.2. Kandidatenlijsten waren in elk stemlokaal beschikbaar, maar niet voor iedereen toegankelijk.

Kandidatenlijsten moeten zodanig zijn opgehangen dat mensen in een rolstoel of scootmobiel, maar ook kleine mensen, deze lijst kunnen lezen. Bovendien moeten slechtzienden ook de lijst kunnen raadplegen. Het is dus van belang dat er voldoende vrije ruimte is bij de wand waar de lijst hangt.

Op 8 van de 26 plekken hingen de kandidatenlijsten niet aan een vrije wand met voldoende opstelruimte voor inwoners in bijvoorbeeld een rolstoel. Als er geen geschikte opstelruimte is voor de lijsten, wordt het stemproces onnodig moeilijk gemaakt voor kiezers met een mobiliteitsbeperking. Verder paste de kandidatenlijst op enkele plekken niet in zijn geheel op de wand, waardoor enkele partijlijsten niet voldoende zichtbaar waren. Hierdoor mist er belangrijke informatie. Dit is niet alleen nadelig voor de kiezer, maar ook voor

de politieke partij die niet volledig wordt gepresenteerd. In 4 van de 8 stemlokalen lagen kandidatenlijsten op een vlakke tafel. Voor inwoners zonder een lichamelijke beperking maakt dat het lezen van de lijst dan wel makkelijk, maar voor inwoners in een rolstoel is de lijst niet te lezen.

1.4.3. De verlichting die door de gemeente Vlaardingen ter beschikking is gesteld, was niet opgeladen of deed het vaak niet.

Vaak blokkeert de stemmer zelf het licht in een stemhokje. Daarom is het van belang dat er verlichting in het stemhokje aanwezig is met voldoende lichtsterkte. De gemeente levert de stemhokjes en de bijbehorende ledverlichting.

Op 6 van de 26 locaties was de ledverlichting wel beschikbaar, maar niet opgeladen of kapot. Hierdoor was het licht in deze hokjes te zwak om het stemformulier goed te kunnen lezen en invullen. Van de stembureauleden kregen wij dan ook te horen dat zij klachten ontvingen van stemmers over de verlichting.

Vooraf voor slechtzienden is dit een significant probleem. Het maken van een keuze wordt bemoeilijkt wanneer de partijen en kandidaten niet goed te lezen zijn. Dit kan ook tot gevolg hebben dat een stemmer per ongeluk de verkeerde kandidaat aankruist.

1.5. Overzicht van alle stemlocaties

In onderstaande tabel is een overzicht opgenomen van de stemlocaties in de gemeente Vlaardingen, afgezet tegen de toegankelijkheidstoets van Ongehinderd en het onderzoek van de rekenkamer.

Nr.	Naam stembureau	Toegankelijk volgens gemeente	Toegankelijk volgens Ongehinderd	Toegankelijk blijkend uit onderzoek
1	Stadskantoor	Ja	Ja	Ja
2	Stadhuis Burgerzaal	Nee	Niet getoetst	Nee
3	Stadsgehoorzaal	Ja	Ja	Nee
4	Kerkgebouw de Fontein	Ja	Ja	Overwegend ja
5	Rehobothkerk	Ja	Ja	Overwegend ja
6	Zorgcentrum Soenda	Ja	Ja	Ja
7	CBS Het Visnet	Ja	Ja	Overwegend ja
8	Wooncentrum De Bolder	Ja	Ja	Overwegend ja
9	Het College VOS Westwijk	Ja		Ja
10	OBS De Wereldwijzer	Ja	Ja	Nee
11	Wijkcentrum West	Ja	Ja	Ja
12	Begraafplaats Emaus	Ja	Ja	Ja
13	Bethelkerk	Ja	Ja	Ja
14	Leger des Heils	Ja	Ja	Overwegend nee

15	CBS het Christal	Ja	Ja	Overwegend ja
16	Zorgcentrum De Meerpaal	Ja	Ja	Ja
17	Vaartland	Ja	Niet getoetst	Ja
18	Het Zonnehuis	Ja	Ja	Ja
19	Kerkcentrum Holy	Ja	Niet getoetst	Ja
20	't Palet Holy	Ja	Ja	Ja
21	Kerk van de Nazarener	Ja	Ja	Ja
22	Woonzorgcentrum Uitzicht	Ja	Ja	Ja
23	De Wouthof	Ja	Ja	Ja
24	Gymzaal Lissabonweg	Ja	Ja	Nee
25	Begraafplaats Holy	Ja	Ja	Ja
26	KBS de Hoeksteen	Ja	Ja	Ja

Op enkele locaties wijken de oordelen van Ongehinderd en de rekenkamer van elkaar af. De toelichting daarop verschilt per locatie:

- **Stadsgehoorzaal:** In de Stadsgehoorzaal zijn alle voorzieningen aanwezig om toegankelijk te zijn. Echter bleek bij de schouw van de rekenkamer dat niet aan alle eisen werd voldaan. Zo stonden de rolstoeltoegankelijke deuren niet open en openen de deuren naar buiten waardoor er geen ruimte overbleef om rondom te deur te bewegen. Hierdoor was het niet mogelijk om zelfstandig met een brede rolstoel of scootmobiel (waarvoor twee deurvleugels moeten worden geopend) het gebouw te betreden.
- **OBS de Wereldwijzer:** Bij deze locatie waren er geen rolstoelparkeerplaatsen beschikbaar, de geopende toegangsdeur was slechts aan 1 kant geopend en te zwaar om vanuit een rolstoel zelfstandig volledig te openen. Daarnaast lagen er rubberingmatten bij de ingang en was er sprake van een hoogteverschil zonder overbrugging.
- **Leger des Heils:** De gerealiseerde overbrugging voor een hoogteverschil bij de ingang sloot niet volledig aan waardoor een gevaarlijke situatie ontstond. Daarnaast was er sprake van een schuine opgang in de aanlooproute en was er geen stoep aanwezig. Dat maakt het vinden van de ingang voor mensen met een visuele beperking ingewikkeld.
- **Gymzaal Lissabonweg:** De gymzaal aan de Lissabonweg is in zichzelf een toegankelijke locatie. Desalniettemin voldeed de locatie ten tijde van de schouw niet aan de eisen in verband met een probleem met de vloer. Dit is wel op korte termijn opgelost door de gemeente.

Daarnaast zijn er enkele overkoepelende problemen die nu niet zijn meegenomen in het overzicht. Deze zijn beschreven in paragraaf 1.1.

2. Communicatie en informatievoorziening

In dit hoofdstuk wordt ingegaan op de instructie, communicatie en informatievoorziening over de toegankelijkheid van stembureaus. Eerst wordt het inwonerperspectief beschreven, daarna de bestuurlijke informatievoorziening.

In dit hoofdstuk worden onderstaande deelvragen beantwoord:

1. Is de informatievoorziening van de gemeente Vlaardingen over de toegankelijkheid van stemlokalen aangepast aan mensen met een lichamelijke beperking?
2. Is de gemeenteraad voldoende geïnformeerd over de mate waarin aan de wettelijke verplichting om stemlokalen toegankelijk te maken voor mensen met een (lichamelijke) beperking wordt voldaan?

2.1 Instructie en interne toetsing van toegankelijkheid

2.1.1 Beschikbaarheid van geschikte stemlocaties

De gemeente Vlaardingen geeft aan dat het steeds moeilijker wordt om geschikte stemlocaties te vinden waardoor er gekozen moet worden voor locaties die minder toegankelijk zijn, bijvoorbeeld in oudere gebouwen. Scholen kunnen bijvoorbeeld steeds vaker niet dienen als stemlocaties omdat de lokalen bezet zijn.

Context: veel aandacht voor ouderen en mensen met een licht verstandelijke beperking

De gemeente Vlaardingen heeft in de voorbereiding van de verkiezingen veel aandacht voor ouderen. Vooral in de keuze voor stemlocaties. Een groot aantal stembureaus is gevestigd in woonzorglocaties of verzorgingshuizen zodat deze doelgroep geen belemmeringen heeft om te stemmen. Ook heeft de gemeente de afgelopen jaren veel aandacht gehad voor inwoners met een lichte verstandelijke beperking. Bijvoorbeeld door de inrichting van een speciaal stembureauloket.

2.1.2 Toets op toegankelijkheid van stemlocaties

Sinds enkele jaren werkt de gemeente Vlaardingen samen met stichting Ongehinderd om de stemlocaties op toegankelijkheid te onderzoeken. Nieuwe stemlocaties worden standaard door ervaringsdeskundigen bezocht en zij brengen hierover verslag uit. Voorafgaand aan de Europese Verkiezingen heeft er geen check plaatsgevonden omdat er geen nieuwe stemlocaties zijn toegevoegd. Daarnaast voert stichting Ongehinderd elke twee jaar een beknopt onderzoek uit naar enkele stemlocaties.

2.1.3 Instructie en interne toetsing op de stemdag

De voorzitters van stembureaus worden elke verkiezingen geïnstrueerd door medewerkers van Burgerzaken. De afgelopen jaren gebeurt dit in kleine groepjes waarmee er meer aandacht is voor het gesprek over mogelijke dilemma's. In deze gesprekken is er ook aandacht voor toegankelijkheid. De voorzitter en leden van het stembureau krijgen op de stemdag een schriftelijke instructie en plattegrond mee van het stemlokaal.

Gedurende de gehele stemdag zijn de medewerkers van Burgerzaken en het Centraal Stembureau bereikbaar. Ook worden er stemlocaties proactief bezocht. Problemen (zoals eerder beschreven met de

losliggende vloertegels in de gymzaal) kunnen dan snel worden opgelost. Uit gesprekken blijkt dat de leden en voorzitters van stembureaus tevreden zijn over de ondersteuning van de gemeente.

2.2 Informatievoorziening

2.2.1 Inwonerinformatie over toegankelijkheid

De gemeente deelt de informatie over de toegankelijkheid van stemlocaties op de eigen website. Daarnaast heeft de gemeente Vlaardingen digitale informatie aangeleverd aan waarismijnstemlokaal.nl. Deze website maakt de informatie over de toegankelijkheid en locatie van stemlokalen digitaal beschikbaar. Per stembureau is duidelijk aangegeven welke voorzieningen er zijn. Door middel van deze website kunnen inwoners vinden welk stembureau het best bij hun behoefte past.

2.2.2 Verantwoording aan de gemeenteraad

Volgens de Kieswet (zie artikel J 4, tweede lid) moeten alle stemlokalen 'zodanig zijn gelegen en zo zijn ingericht en uitgerust dat kiezers met lichamelijke beperkingen zoveel mogelijk hun stem zelfstandig kunnen uitbrengen.'¹ Als een stemlokaal niet voldoet aan de toegankelijkheidseisen, is het aan de burgemeester en wethouders om de gemeenteraad hierover informeren door middel van het pas toe of leg uit-principe.

De gemeenteraad van Vlaardingen wordt op de hoogte gebracht van de informatie over de verkiezingen via het presidium. In het presidium komt ook de toegankelijkheid van stembureaus aan de orde. Formeel voldoet het college van B&W in Vlaardingen daarmee niet aan de wettelijke vereisten omdat er geen informatie aan de (gehele) gemeenteraad wordt verstrekt over de niet-toegankelijke locaties.

¹ <https://wetten.overheid.nl/BWBR0004627/2023-06-20>

Bijlage 1. Onderzoeksverantwoording

Onderzoeksverantwoording

Het onderzoek is uitgevoerd in de periode juni tot en met november 2024. Het onderzoek is uitgevoerd langs de volgende fasen:

Fase 1: Communicatie en voorbereiding

In de eerste fase van het onderzoek is er op 5 juni 2024 een aankondigingsbrief over het onderzoek naar de burgemeester gestuurd. In de brief lichtte de rekenkamer toe op welke wijze het onderzoek is ingericht en hoe de onderzoekers waarborgen dat dit het stemproces niet vertraagt, verhindert of verstoort. Bovendien is bij deze brief het verzoek gevoegd deze door te sturen naar de stembureauvoorzitters, zodat ook zij bekend zijn met het onderzoek. In deze fase hebben de onderzoekers ook voorbereidingsmaatregelen getroffen zodat zij het stemproces niet vertragen, verhinderen of verstoren.

Fase 2: Locatieschouw

Op de verkiezingsdag 6 juni 2024 zijn de onderzoekers langs alle stemlokalen in de gemeente Vlaardingen gegaan om ter plekke, aan de hand van de toetsingscriteria, te beoordelen in hoeverre het stemlokaal voldoet aan de gestelde eisen. De onderzoekers betraden herkenbaar het stemlokaal, identificeerden zich aan de stembureauvoorzitter en overhandigden een brief met daarin een uitleg van de werkzaamheden. Iedere onderzoeker heeft dezelfde werkzaamheden uitgevoerd aan de hand van een checklist. De checklist werd te allen tijde met twee personen uitgevoerd. Op deze checklist is ingevuld of er werd voldaan aan de norm. Wanneer er niet aan de norm werd voldaan is er een foto van het knelpunt gemaakt met het nummerteken van het stemlokaal in beeld. Er zijn op geen enkel moment personen gefotografeerd.

Fase 3: Documentanalyse en interviews

In de derde fase van het onderzoek zijn de observaties van de locatieschouw verwerkt in een overzicht met de resultaten van de stembureaus. Daarnaast is er een documentenanalyse uitgevoerd naar raadsinformatie, communicatie en interne instructies. Vervolgens heeft er op 25 november 2024 een groepsinterview plaatsgevonden met de ambtelijke organisatie belast met het organiseren van de verkiezingen. Dit gesprek diende, in verband met de aard van het onderzoek ook als wederhoor. Op 21 november 2024 heeft er een interview plaatsgevonden met de verantwoordelijk portefeuillehouder (burgemeester).

Fase 4: Rapportage

Op basis van de locatieschouw, de documentanalyse en de interviews is de nota van bevindingen tot stand gekomen. Vervolgens zijn de conclusies en aanbevelingen opgesteld en is het geheel aangeboden voor de bestuurlijke reactie van burgemeester en wethouders. De bestuurlijke reactie maakt integraal onderdeel uit van dit rapport.

Bijlage 2. Lijst stembureaus

Nr.	Naam stembureau	Adres
1	Stadskantoor	Westnieuwland 6
2	Stadhuis Burgerzaal	Markt 11
3	Stadsgehoorzaal	Schiedamseweg 51
4	Kerkgebouw de Fontein	Groen van Prinstererstraat 65 A
5	Rehobothkerk	Billitonlaan 104
6	Zorgcentrum Soenda	Soendalaan 2
7	CBS Het Visnet	Stationsstraat 117
8	Wooncentrum De Bolder	Columbusstraat 5
9	Het College VOS Westwijk	Claudius Civilislaan 41
10	OBS De Wereldwijzer	Erasmusplein 1
11	Wijkcentrum West	Professor Teldersstraat 10
12	Begraafplaats Emaus	Emaus 6
13	Bethelkerk	Burgemeester Verkadesingel 26
14	Leger des Heils	Magnoliastraat 41
15	CBS het Christal	Pompenburgsingel 30
16	Zorgcentrum De Meerpaal	Willem de Zwijgerlaan 2
17	Vaartland	Dillenburgsingel 9
18	Het Zonnehuis	Dillenburgsingel 5
19	Kerkcentrum Holy	Reigerlaan 47 A
20	't Palet Holy	Kraanvogellaan 101
21	Kerk van de Nazarener	Zwanensingel 1
22	Woonzorgcentrum Uitzicht	Churchillsingel 483
23	De Wouthof	Baarhoornwe 103
24	Gymzaal Lissabonweg	Lissabonweg 10
25	Begraafplaats Holy	Olmendreef 150
26	KBS de Hoeksteen	Olmendreef 100

Bijlage 3. Normenkader

Communicatie

Subaspect	Normen
Verspreiden van informatie over toegankelijke stemlokalen	/ De lijst met stemlokalen en welke uit deze lijst toegankelijk zijn is gepubliceerd op de gemeentelijke website / De toegankelijke stemlokalen zijn aangegeven op de stempas, of in een bijlage bij de stempas

Bereikbaarheid

Subaspect	Normen
Aanduiding op de openbare weg	/ Op de openbare weg moet een duidelijke, van de omgeving en andere aanduidingen onderscheidende, aanduiding hebben die aangeeft dat zich hier een stembureau bevindt (bordje: stembureau/stemlokaal). / De aanduiding op de openbare weg is op een afstand van ca. 50 meter goed zichtbaar. / Indien de entree van het stemlokaal niet direct vanaf de openbare weg zichtbaar is, moet de route vanaf de openbare weg naar de entree (op alle richtingveranderingen, keuzepunten en splitsingen) zijn aangegeven met een duidelijke aanduiding "STEMLOKAAL" of "STEMBUREAU".
Beschikbare parkeervoorziening Parkeervoorzieningen (GPA) waar mensen die in het bezit zijn van een gehandicaptenparkeerkaart hun auto kunnen parkeren.	/ Er is een formele Gehandicaptenparkeerplaats (GPA) binnen 100m van de entree. (tenzij voetgangersgebied, dan 200m). Indien dit er niet is zijn er op de verkiezingsdag 5 of meer vrije parkeerplaatsen binnen 100m van de entree.

Vrije toegangsroute <i>Een toegangsroute is de meest logische/kortste weg tussen de hoofdtoegang van het stembureau en de dichtstbijzijnde trottoir op/afrit aan de openbare weg. Deze route kan bestaan uit een combinatie van paden, trappen, hellingbanen en liften.</i>	/ Rolstoelen, rollatorgebruikers en kinderwagens moeten elkaar op deze route bij voorkeur kunnen passeren en kunnen keren / Het tracé moet verhard zijn (geen grind of zand) / Minimale obstakelvrije breedte over de gehele lengte 1,2m. / De vrije hoogte van de gehele toegangsroute is $\geq 2,1$m (takken, reclameborden etc.) Als er een hoogteverschil in de route is zoals een helling of afstapje moet er een overbrugging zijn voor dit hoogteverschil. / De overbrugging is minimaal 90cm breed / Er is een afrijdbeveiliging aan weersijden van de overbrugging / Er is een hekwerk aan beide zijden van de helling bij een hoogteverschil hoger dan 50cm / Antislip / De overbrugging is niet te stijf / De overbrugging is minimaal net zo breed als de deuren / De overbrugging is verankerd, zodat deze niet kan gaan schuiven / De aansluiting aan de onder- en bovenkant sluit goed aan bij de bestrating/vloer/dorpel (er is geen kans op struikelgevaar)
Toegankelijke entree <i>Er zijn vier soorten deuren: een reguliere deur, een draaideur, een schuifdeur of een tourniquet. Draaideuren en tourniquetdeuren zijn minder toegankelijk voor mensen met mobiliteitsbeperkingen. Schuifdeuren zijn wel geschikt.</i> <i>Er zijn drie soorten bedieningsvormen van een deur: een handbediende deur, een automatische deur met drukknopbediening en een automatische deur met sensor.</i>	/ Als er draaideuren of tourniquetdeuren worden gebruikt, moet het stembureau aanvullende maatregelen hebben getroffen dat mensen met mobiliteitsbeperkingen toegang hebben tot het stembureau. Zoals het aanbieden van alternatieve toegangsroutes. / Indien handbediend moet er voldoende opstelruimte (voor een rolstoel) zijn voor het openen en sluiten van de deur. / Een handbediende deur moet met twee gestrekte vingers te openen zijn. / Indien automatisch met drukknop bediening moet er voldoende opstelruimte

	(voor een rolstoel) zijn bij de drukknop voor de deurbediening.
	De vrije doorgangsbreedte is $\geq 85\text{cm}$ (bij een dubbele deur gemeten bij 1 geopende vleugel)
	Als er een hoogteverschil is tussen buiten en binnen en de bovenkant van de onderdorpel van meer dan 2cm moet er een overbrugging aanwezig zijn / De overbrugging is minimaal net zo breed als de deuren / De overbrugging is verankerd, zodat deze niet kan gaan schuiven / De aansluiting aan de onder- en bovenkant sluit goed aan bij de bestrating/vloer/dorpel (er is geen kans op struikelgevaar)

Betreedbaarheid

Subaspect	Normen
Toegankelijke verkeersruimte tussen hoofdentree en stemruimte <i>Wanneer de entreedeur van het gebouw rechtstreeks toegang geeft tot de stemruimte, wanneer er dus geen sprake is van een route tussen entree en stemruimte, kan dit onderdeel worden overgeslagen</i>	/ De obstakelvrije breedte van de gehele route is $\geq 1,2\text{m}$ / De vrije hoogte van de gehele route is $\geq 2,1\text{m}$ (bijv. een vrije hoogte onder een trap) / De afwerking van de toegangsroute is vlak, verhard en niet glimmend Indien er een hoogteverschil is in de route (hellingbaan, op – afstap, trap) moet dit worden overbrugd met een hellingbaan of lift. Er is sprake van een hellingbaan: / De overbrugging is minimaal 90cm breed / Er is een afrijdbeveiliging aan weersijden van de overbrugging / Er is een hekwerk aan beide zijden van de helling bij een hoogteverschil van $\geq 50\text{cm}$. Er is sprake van een lift: / De afmeting van de vloer van de liftkooi is minimaal 105 x 150cm

	/ De bedieningsknoppen bevinden zich op een hoogte van 70 – 135cm boven de vloer
Tussendeuren bieden vrije toegang <i>Er zijn vier soorten deuren: een reguliere deur, een draaideur, een schuifdeur of een tourniquet. Draaideuren en tourniquetdeuren zijn minder toegankelijk voor mensen met mobiliteitsbeperkingen. Schuifdeuren zijn wel geschikt.</i> <i>Er zijn drie soorten bedieningsvormen van een deur: een handbediende deur, een automatische deur met drukknopbediening en een automatische deur met sensor.</i>	/ Als er draaideuren of tourniquetdeuren worden gebruikt, moet het stembureau aanvullende maatregelen hebben getroffen dat mensen met mobiliteitsbeperkingen toegang hebben tot het stembureau. Zoals het aanbieden van alternatieve toegangsroutes.
	/ Indien handbediend moet er voldoende opstelruimte (voor een rolstoel) zijn voor het openen en sluiten van de deur. / Een handbediende deur moet met twee gestrekte vingers te openen zijn. / Indien automatisch met drukknop bediening moet er voldoende opstelruimte (voor een rolstoel) zijn bij de drukknop voor de deurbediening.
	De vrije doorgangsbreedte is $\geq 85\text{cm}$ (bij een dubbele deur meten bij 1 geopende vleugel)
Deurmat	/ Kokosmatten en rubber(ring)matten zijn in de route tussen trottoir en stemlokaal niet toegestaan. / Tijdelijke bescherming van vloerbedekking moet gedurende de periode dat het stembureau in gebruik is goed functioneren. Naden moeten over de gehele lengte afgeplakt zijn en het materiaal moet voldoende waterbestendig zijn. Openstaande naden of omkrollende randen van de tijdelijke vloerbescherming zijn ontoelaatbaar.

Bruikbaarheid

Subaspect	Normen
Er zijn stoelen in de stemruimte voor mensen die, in het geval van een lange rij, te lang moeten staan	Er is tenminste 1 zitplaats met 2 armsteunen beschikbaar
De kandidatenlijst is bereikbaar en leesbaar	/ De kandidatenlijst hangt aan een vrije wand

	/ Er is een obstakelvrije route van en naar de kandidatenlijst / Er is voldoende opstelruimte voor een rolstoel om de kandidatenlijst te lezen / Er is een leesloep aanwezig
De vloerafdekking functioneert goed	Openstaande naden of omkrullende randen van de tijdelijke vloerbescherming zijn ontoelaatbaar.
Leesbare kandidatenlijst en stemformulier	Er zijn leesloepen aanwezig
Toegankelijke stemruimte	/ Er is een obstakelvrije verkeersruimte van min. 1,2m van de gehele route (t.b.v. entree stemruimte, ev. kandidatenlijst, stemtafel, stemhokje, stembus, uitgang stemruimte) worden gerealiseerd / De vrije hoogte van de gehele route is $\geq 2,1$m (bijv. een vrije hoogte onder een trap) / De vloerafwerking van de toegangsroute is vlak, verhard en niet glimmend / Op de plaatsen waar een rolstoel zou moeten kunnen draaien en keren is een vrije draaicirkel van 1,5m aanwezig
Toegankelijke stemhokjes	/ De schrijfplank van de stemhokjes zijn in hoogte verstelbaar / De schrijfplank is onderrijdbaar voor een rolstoel / Als dit niet het geval is, is er ten minste 1 hokje met een verlaagd werkblad (werkbladhoogte: $\leq 1,0$m (optimaal ca 0,75m). / Indien verlichting in het stemhokje noodzakelijk is, is deze beschikbaar
Toegankelijke stembus	/ Zodanig opgesteld dat deze via een obstakelvrije route kan worden benaderd met een rolstoel / Er is een obstakelvrij draaivlak aanwezig direct bij de stembus. / Hoogte inwerpleuf ≤ 1100mm / Afstand hard inwerpleuf tot zijkant stembus (gemeten aan opstelzijde) ≤ 300mm. / Breedte opstelruimte $\geq 0,9$m / Draai/keerruimte, draaicirkel 1,5m

